

ДОПОВІДЬ ЩОДО СИТУАЦІЇ З ПРАВАМИ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

1 грудня 2023 року – 29 лютого 2024 року

ОБ'ЄДНАНІ НАЦІЇ
ПРАВА ЛЮДИНИ
УПРАВЛІННЯ ВЕРХОВНОГО КОМИСАРА

Фото на обкладинці

Квартира в житловому будинку, пошкодженому внаслідок ракетного обстрілу Києва у 2024 році.

© ММПЛУ / Анастасія Гончарук

ДОПОВІДЬ ЩОДО СИТУАЦІЇ З ПРАВАМИ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

1 грудня 2023 року – 29 лютого 2024 року

26 березня 2024 року

ОБ'ЄДНАНІ НАЦІЇ
ПРАВА ЛЮДИНИ
УПРАВЛІННЯ ВЕРХОВНОГО КОМІСАРА

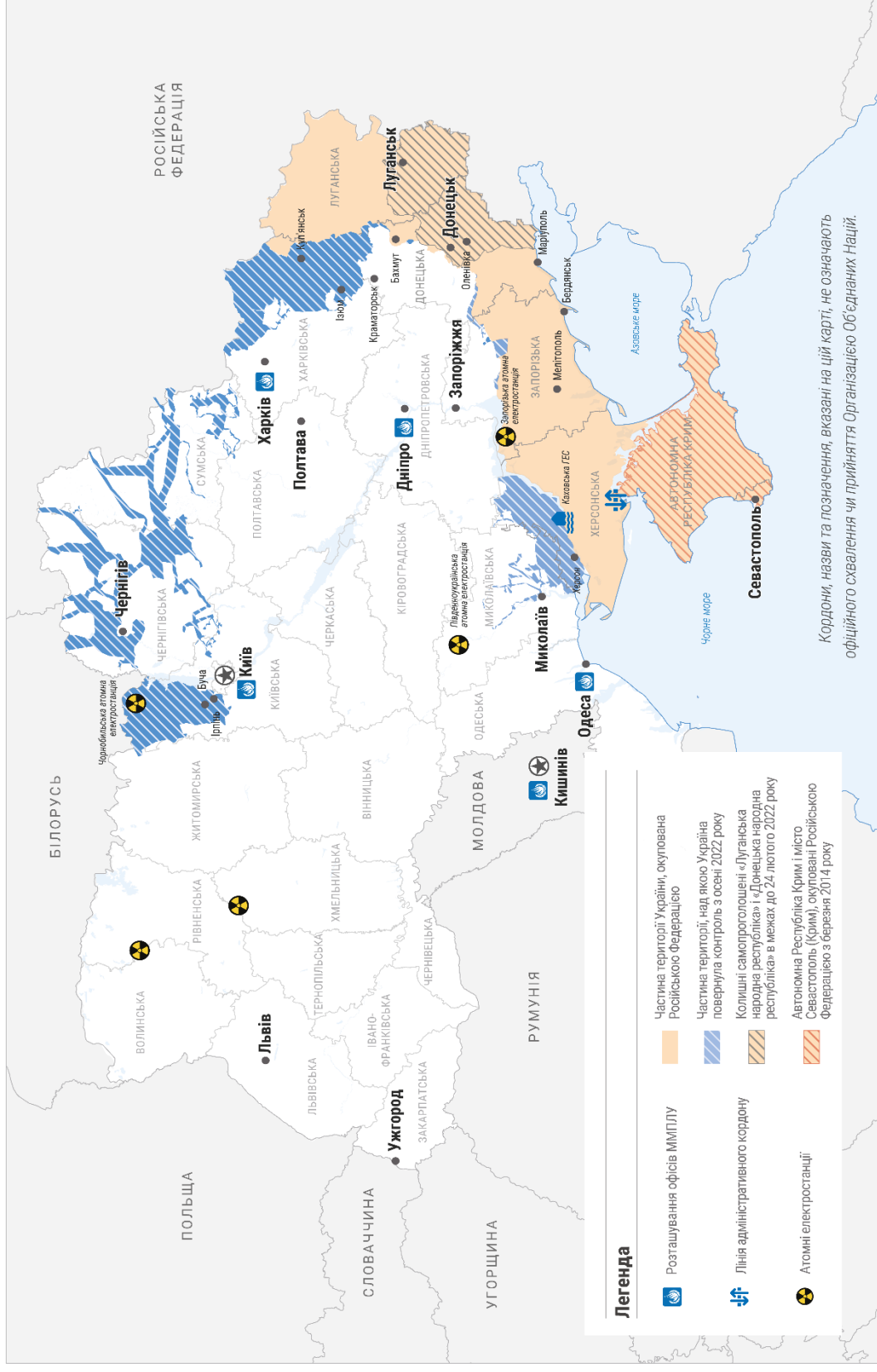
Україна

ЗМІСТ

I. РЕЗЮМЕ.....	2
II. МЕТОДОЛОГІЯ	4
III. ВПЛИВ БОЙОВИХ ДІЙ НА ЦИВІЛЬНЕ НАСЕЛЕННЯ	6
Жертви серед цивільних осіб.....	6
Атаки російських збройних сил із застосуванням ракет і баражуючих боєприпасів.....	7
Періодичні атаки на місто Харків.....	8
Наслідки ударів поблизу лінії фронту	8
Атаки у Російській Федерації.....	10
Втрати серед цивільного населення з 24 лютого 2022 року та з 2014 року	10
IV. ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНІ	12
Українські військовополонені	12
Російські військовополонені.....	15
V. СИТУАЦІЯ З ПРАВАМИ ЛЮДИНИ НА ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ	17
Порушення зобов'язань окупаційної держави.....	17
Вбивства цивільних осіб.....	19
Свавільне затримання цивільних осіб і смерть у місцях несвободи.....	20
Обмеження свободи вираження поглядів.....	20
VI. ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ	22
Кримінальне переслідування за «колабораційну діяльність» українською владою.....	22
Смерть у місцях несвободи.....	23
VII. СВОБОДА РЕЛІГІЇ ТА ПЕРЕКОНАНЬ	24
VIII. ЗАКОНОДАВЧІ ЗМІНИ	25
Закон про меншини.....	25
Закон про громадянство	25
IX. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ.....	26
Російська Федерація	26
Україна	26
X. ТЕХНІЧНА СПІВПРАЦЯ ТА РОЗБУДОВА ПОТЕНЦІАЛУ.....	27
XI. РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	28

УКРАЇНА: МОНІТОРИНГОВА МІСІЯ ООН З ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Станом на 29 лютого 2024 року

I. РЕЗЮМЕ

1. Ця тридцять восьма доповідь Управління Верховного комісара з прав людини (УВКПЛ) щодо ситуації з правами людини в Україні охоплює період із 1 грудня 2023 року до 29 лютого 2024 року. Вона підготовлена за результатами роботи Моніторингової місії Організації Об'єднаних Націй з прав людини в Україні (ММПЛУ)¹.
2. Наприкінці лютого 2024 року виповнилося два роки з повномасштабного збройного нападу Російської Федерації на Україну й десять років із початку окупації Російською Федерацією Автономної Республіки Крим і міста Севастополя (далі – «Крим»)². Збройний напад на українську територію та її окупація спричинили серйозні порушення міжнародного права в галузі прав людини (МППЛ) і міжнародного гуманітарного права (МГП), що матимуть довготривалі наслідки для України та її населення.
3. У звітному періоді війна продовжує спричиняти руйнівну шкоду для цивільного населення. У грудні 2023 року та січні 2024 року масштабні атаки із застосуванням ракет і баражуючих боєприпасів, завдані російськими збройними силами по всій території України, викликали сплеск кількості жертв серед цивільних осіб порівняно з попередніми місяцями, змінивши напрямок загальної спадної динаміки кількості жертв серед цивільних осіб, яка спостерігалася весь 2023 рік. З 1804 жертв серед цивільних осіб, перевірених УВКПЛ у звітному періоді, 712 були спричинені такими атаками з використанням ракет і баражуючих боєприпасів. Одним із найбільш постраждалих міст був Харків, по центру якого завдавалися численні удари, вбиваючи та завдаючи поранень цивільним особам, пошкоджуючи майно цивільних осіб і цивільну інфраструктуру.
4. Активні бойові дії також продовжувалися вздовж лінії фронту, причому від цього особливо потерпали райони навколо Куп'янська (Харківська область), Авдіївки (Донецька область) та Херсона (Херсонська область). Бойові дії заподіяли значну шкоду цивільному населенню в цих районах, зокрема артилерійські обстріли та удари з реактивних систем залпового вогню (РСЗВ) по прифронтових громадах спричинили 58 відсотків загальної кількості жертв серед цивільних осіб, перевірених у звітному періоді. Атаки з застосуванням зброї вибухової дії з широкою зоною ураження завдали значної шкоди майну цивільного населення та об'єктам цивільної інфраструктури; кілька селищ і міст вздовж лінії фронту фактично знищені. Удари поблизу лінії фронту вражали склади з гуманітарною допомогою та вбивали працівників гуманітарних організацій, що перешкождало доставці гуманітарної допомоги. У результаті погіршення ситуації вздовж лінії фронту українська влада видала накази про обов'язкову евакуацію з деяких територій. Шкода, заподіяна енергетичній інфраструктурі, залишила багато населених пунктів, розташованих біля лінії фронту, у зимові місяці без електроенергії та опалення.
5. У звітному періоді також мали місце атаки, які призвели до значної кількості жертв серед цивільного населення на окупованій території. Найбільш смертоносною за кількістю жертв серед цивільних осіб на окупованій території що були задокументованих УВКПЛ із 24 лютого 2022 року була атака 21 січня 2024 року, коли декілька артилерійських снарядів влучили у два ринки та щонайменше один жилий будинок у Кіровському районі міста Донецька, внаслідок чого 25 цивільних осіб загинуло, а 11 дістали поранень.
6. У звітному періоді УВКПЛ опитало 60 українських військовополонених-чоловіків, нещодавно звільнених із російського полону, які провели там від кількох тижнів до майже двох років. Їхні розповіді підкріпили раніше задокументовані тенденції поширеного застосування катувань або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання до українських військовополонених у російському полоні, а також існування умов тримання під вартою, які не відповідають міжнародному праву. Сукупний вплив неодноразових катувань, жорстокого поводження, ізоляції та поганих умов у російському полоні негативно відбився на фізичному та психічному благополуччі багатьох військовополонених, спричиняючи ризик довготривалих негативних наслідків. Більше того, впродовж

¹ ММПЛУ була направлена в Україну 14 березня 2014 року для моніторингу ситуації з правами людини на всій території України з особливою увагою до Автономної Республіки Крим, східних і південних регіонів України, підготовки доповідей і внесення рекомендацій Урядові та іншим суб'єктам щодо вирішення проблем у галузі прав людини. Докладніше див. у документі A/HRC/27/75, пп. 7-8.

² Див. УВКПЛ, Десять років окупації Російською Федерацією: Права людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь, Україна, лютий 2024 р.

звітнього періоду УВКПЛ отримало повідомлення про очевидну страту в 12 окремих випадках щонайменше 32 нещодавно взятих у полон українських військовослужбовців. УВКПЛ перевірило три з цих випадків, у яких російські військовослужбовці стратили сімох українських військовослужбовців, які припинили участь у воєнних діях (*hors de combat*).

7. УВКПЛ продовжило користуватися регулярним доступом до російських військовополонених на території, підконтрольній Україні, та опитало 44 з них, зокрема під час відвідування новоствореного табору для військовополонених у Вінницькій області. УВКПЛ вітає постійні зусилля Уряду України зі створення умов інтернування в офіційних установах, що відповідають міжнародним нормам. Проте, УВКПЛ отримало також твердження, що заслуговують на довіру, про випадки катувань і жорстокого поводження з російськими військовополоненими, вчинені у пунктах транзиту після евакуації з поля бою.
8. На окупованій території російська влада продовжила нав'язувати російські політичну, правову й адміністративну системи, тим самим порушуючи її зобов'язання як окупаційної держави. Всупереч установленій у МГП забороні примушувати мешканців до присяги на вірність окупаційній державі, російська влада систематично здійснювала тиск на мешканців із метою змусити їх отримати громадянство і паспорти Російської Федерації, а також долучатися до інших «патріотичних» заходів, щоб продемонструвати лояльність окупаційній державі.
9. Українські органи влади у звітньому періоді відкрили 767 кримінальних проваджень і винесли 241 вирок (0,4 відсотка з яких не були обвинувальними) у справах, що стосуються ймовірної колаборації з окупаційною владою. У деяких із цих випадків, осіб обвинуватили у діяльності, яку окупаційна держава може законно вимагати за МГП і за яку, відповідно, дані особи не повинні піддаватися кримінальному переслідуванню чи засуджуватися. Одна особа, яку початково затримали за «виправдання збройного нападу Російської Федерації на Україну» в соціальних мережах, померла, перебуваючи під вартою. Перед смертю цей чоловік поскаржився, що адміністрація тюрми не відреагувала адекватно на погіршення стану його здоров'я. Українська влада почала відповідне розслідування.
10. УВКПЛ продовжило документувати випадки, у яких групи людей здійснили фізичні напади на майно і парафіян Української Православної Церкви (УПЦ), історично пов'язаної з Московським патріархатом.

II. МЕТОДОЛОГІЯ

11. Доповідь ґрунтується на інформації, отриманій за результатами 74 виїздів на місця, 20 відвідувань місць тримання під вартою та 10 відвідувань закладів з догляду чи притулків, 29 судових засідань та 767 інтерв'ю³ з жертвами та свідками порушень прав людини, а також з їхніми родичами та адвокатами, представниками Уряду, громадянського суспільства та іншими співрозмовниками. Інформація для доповіді також отримувалася завдяки аналізу судових документів, офіційних записів та інших відповідних матеріалів, зокрема з відкритих джерел. На окупованій території України УВКПЛ проводило дистанційний моніторинг ситуації з правами людини відповідно до своєї стандартної методології такого моніторингу з огляду на те, що Російська Федерація не надала доступ до цих територій.

ДІЯЛЬНІСТЬ УВКПЛ ЗА ЗВІТНИЙ ПЕРІОД

Дата створення: 20 березня 2024 року | Джерело: УВКПЛ ММПЛУ

12. Інформація, отримана завдяки проведенню інтерв'ю, була перевірена та підтверджена спостереженнями в місцях тримання під вартою, географічними даними, офіційними документами, матеріалами з відкритих джерел, судовими документами, моніторингом судових засідань та іншою актуальною інформацією, що вважалася достовірною та надійною. Там, де УВКПЛ не змогло підтвердити інформацію за допомогою свідків чи інших джерел інформації, висновки були зроблені шляхом порівняння отриманих даних з аналогічними твердженнями, що дало змогу виявити обґрунтовані тенденції систематичної поведінки на окремих територіях чи в місцях тримання під вартою.
13. Висновки включені до доповіді за умови дотримання стандарту доведення, який передбачає наявність «достатніх підстав вважати», а саме тоді, коли, спираючись на сукупність перевіреної інформації, звичайний розсудливий спостерігач мав би достатні підстави вважати, що описані факти дійсно мали місце, та коли робляться правові висновки про те, що наведені факти відповідають усім елементам складу порушення.
14. Що стосується жертв серед цивільних осіб, якщо УВКПЛ ще не перевірило інформацію про жертву або не повідомило про випадок загибелі чи поранення особи, це не обов'язково означає, що УВКПЛ встановило, що дана особа була активним членом озброєної групи чи в інший спосіб брала безпосередню участь у бойових діях. У багатьох випадках відсутність визначення особи як цивільної відображає брак інформації, а не інформацію про те, що дана особа не була цивільною.

³ З 385 чоловіками та 382 жінками.

15. Інформація у цій доповіді використовується за поінформованої згоди всіх джерел на її використання. На всіх етапах УВКПЛ чітко дотримувалось принципу «не нашкодь» і вжило всіх належних заходів для уникнення повторної психологічної травматизації та для захисту осіб.
16. Згідно з усталеною практикою, напередодні публікації доповіді УВКПЛ надсилало її проєкт державам, про які йдеться, для надання ними коментарів щодо наведених тут фактів.

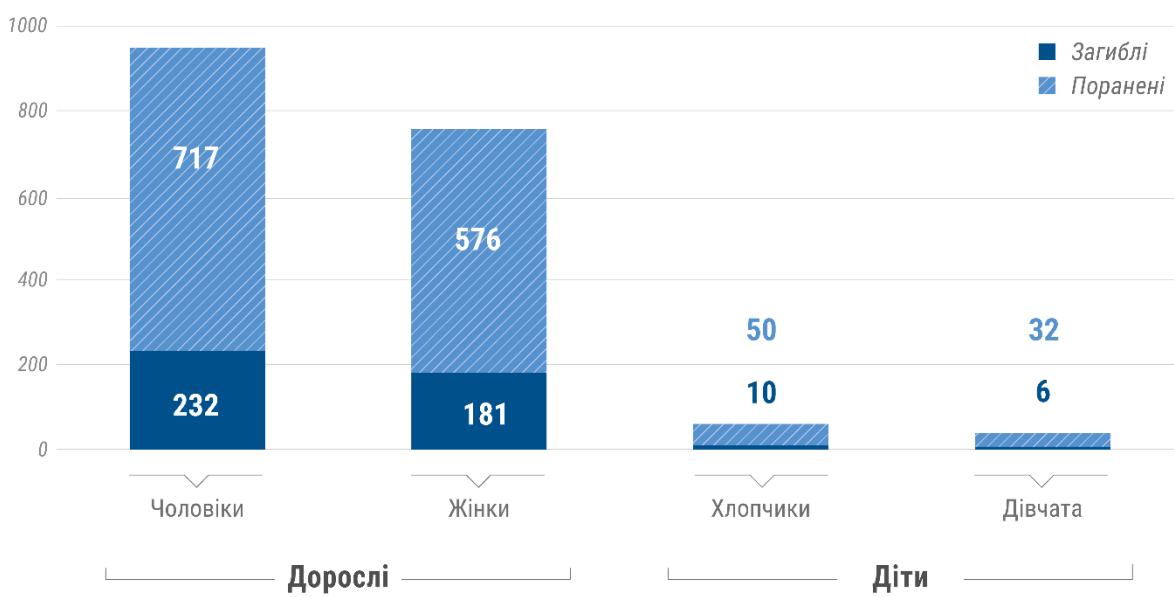
III. ВПЛИВ БОЙОВИХ ДІЙ НА ЦИВІЛЬНЕ НАСЕЛЕННЯ

ЖЕРТВИ СЕРЕД ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ

17. УВКПЛ задокументувало, що за період із 1 грудня 2023 року до 29 лютого 2024 року пов'язане з конфліктом насильство в Україні призвело до загибелі щонайменше 429 цивільних осіб (232 чоловіків, 181 жінки, 10 хлопчиків і 6 дівчаток) і поранень 1375 цивільних осіб (717 чоловіків, 576 жінок, 50 хлопчиків і 32 дівчаток), що дещо більше, ніж за попередні три місяці⁴. Поміж жертв серед цивільного населення у звітному періоді було 8 працівників засобів масової інформації (поранені 5 жінок і 3 чоловіки), 9 медичних працівників (1 жінка загинула, 5 чоловіків і 3 жінки були поранені) і 7 працівників гуманітарних організацій (2 чоловіки загинули, 4 чоловіки та 1 жінка були поранені).

ВТРАТИ СЕРЕД ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ, ЗА ВІКОМ ТА СТАТТЮ

З 1 грудня 2023 року до 29 лютого 2024 року

Дата створення: 20 березня 2024 року

Джерело: УВКПЛ ММПЛУ

18. Жертви серед цивільного населення впродовж звітного періоду відобразили декілька тенденцій, раніше виявлених УВКПЛ: більшість жертв (87 відсотків) припадає на території, які контролюються Україною, решта (13 відсотків) – на території України, окуповані Росією⁵; переважна більшість жертв була спричинена використанням зброї вибухової дії з широкою зоною ураження в населених районах; на вибухонебезпечні залишки війни та міни припало 2 відсотки жертв серед цивільних осіб; несумірно велику частку серед загиблих і поранених склали літні люди, особливо в районах поблизу лінії фронту⁶.
19. Атаки з використанням зброї вибухової дії з широкою зоною ураження у звітному періоді також спричинили значні пошкодження майна цивільних осіб і цивільної інфраструктури: УВКПЛ задокументувало, що внаслідок бойових дій було пошкоджено або зруйновано 106 закладів освіти та 28 медичних закладів.

⁴ За період з 1 вересня до 30 листопада 2023 р. пов'язане з конфліктом насильство призвело до загибелі щонайменше 437 осіб (239 чоловіків, 169 жінок, 10 хлопчиків і 5 дівчаток, а також 14 дорослих, чия стать ще не встановлена) і поранень 1340 цивільних осіб (695 чоловіків, 444 жінок, 36 хлопчиків і 20 дівчаток, а також 145 дорослих, чия стать ще не встановлена).

⁵ УВКПЛ зафіксувало також повідомлення про жертви серед цивільних осіб у Російській Федерації. Див. нижче п. 37..

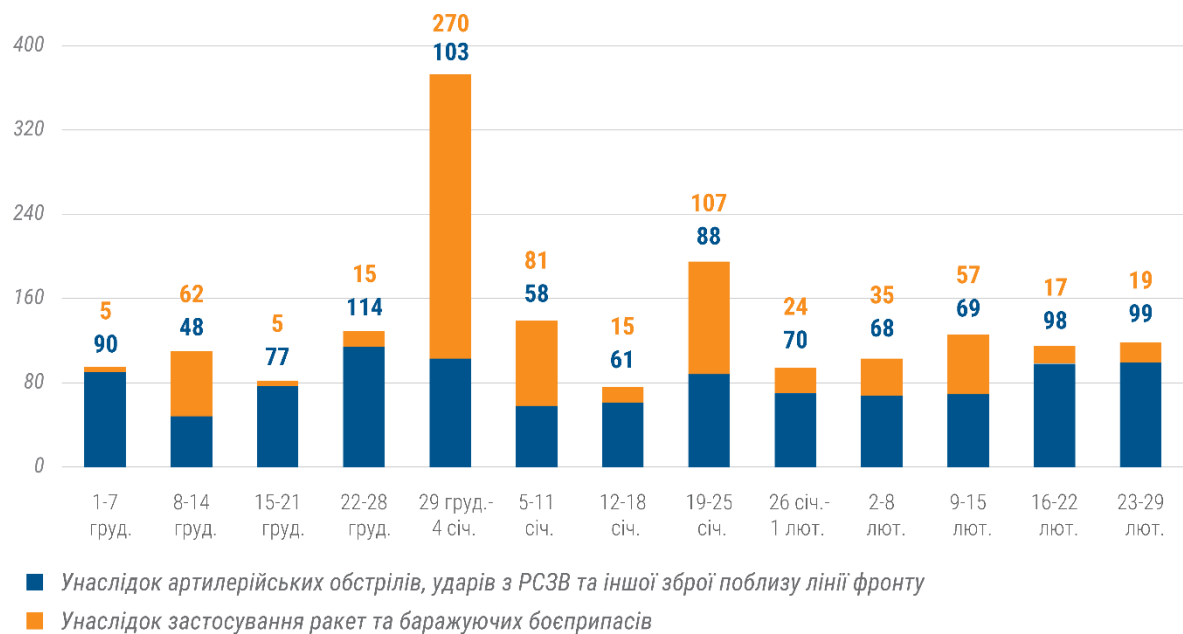
⁶ Щомісячні звіти УВКПЛ про захист цивільних осіб в Україні див. на веб-сайті Організації Об'єднаних Націй в Україні: <https://ukraine.un.org/en/resources/publications>.

АТАКИ РОСІЙСЬКИХ ЗБРОЙНИХ СИЛ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ РАКЕТ І БАРАЖУЮЧИХ БОЄПРИПАСІВ

20. Активізація атак російських збройних сил із застосуванням ракет і баражуючих боєприпасів у грудні та січні призвела до збільшення кількості жертв серед цивільних осіб від зброї цієї категорії у звітному періоді⁷. 29 грудня 2023 року російські збройні сили здійснили атаку, яка, як вбачалося, була найбільш масштабною атакою з застосуванням ракет і баражуючих боєприпасів із початку повномасштабного збройного нападу, причому схожі атаки тривали до 23 січня 2024 року включно.
21. Такі атаки у звітному періоді призвели до загибелі щонайменше 128 цивільних осіб (60 чоловіків, 58 жінок, 8 хлопчиків, 2 дівчаток) і поранення 584 цивільних осіб (268 чоловіків, 265 жінок, 29 хлопчиків, 22 дівчаток), що становить 39 відсотків усіх жертв серед цивільного населення, тоді як у попередньому періоді частка жертв унаслідок таких атак становила 26 відсотків. УВКПЛ зафіксувало найбільшу кількість жертв серед цивільного населення через атаки із застосуванням ракет і баражуючих боєприпасів 29 грудня 2023 року⁸, а також значну кількість жертв 2,8 і 23 січня 2024 року.
22. Збільшення кількості жертв серед цивільного населення через атаки із застосуванням ракет і баражуючих боєприпасів означало також, що зросла кількість загиблих і поранених цивільних осіб по всій країні, а не лише поблизу лінії фронту. УВКПЛ перевірило жертви серед цивільних осіб у 14 областях України – Черкаській, Дніпропетровській, Донецькій, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Кіровоградській, Київській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Сумській та Запорізькій – а також у місті Києві. Збільшення атак із застосуванням ракет і баражуючих боєприпасів далеко від лінії фронту також спричинило збільшення кількості жертв серед дітей; у прифронтових громадах відносно менше сімей, тому що багато з них евакуювалися. У січні 2024 року від ракет і баражуючих боєприпасів загинули та були поранені 29 дітей, тоді як у листопаді 2023 року таких жертв було 6.
23. Більшість ракет і баражуючих боєприпасів була перехоплена українськими збройними силами, й деякі з жертв серед цивільних осіб були спричинені падінням уламків у результаті таких перехоплень.

ВТРАТИ СЕРЕД ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ, ЗА ТИЖНЯМИ І ТИПАМИ ЗБРОЇ

З 1 грудня 2023 року до 29 лютого 2024 року

Дата створення: 20 березня 2024 року

Джерело: УВКПЛ ММПЛУ

Наприклад, 16 грудня 2023 року уламки перехопленого баражуючого боєприпасу вбили чоловіка у селищі Таїрове Одеської області. В інших випадках вищезгадані засоби ураження не була

⁷ Баражуючий боєприпас – це безпілотний літальний апарат із вбудованою бойовою частиною, який може пасивно очікувати (баражувати) в районі території, де може знаходитися його ціль, до виявлення цілі. Тоді баражуючий боєприпас, який іноді називають також дроном-самогубцем, вражає ціль, підриваючи вбудовану бойову частину.

⁸ У результаті атак із застосуванням ракет і баражуючих боєприпасів 29 грудня щонайменше 36 цивільних осіб (22 чоловіки, 14 жінок) загинули, а 93 (56 чоловіків, 32 жінки, 3 хлопчики, 2 дівчинки) дістали поранень.

перехоплені, й цивільні особи загинули та були поранені через пряму вибухову дію. Наприклад, 30 грудня ракета вдарила у житловий район у контрольованому Урядом Селидовому (Донецька область), вбивши чоловіка та жінку, ще троє чоловіків та три жінки отримали поранення.

ПЕРІОДИЧНІ АТАКИ НА МІСТО ХАРКІВ

24. Місто Харків було одним із міст, на які було спрямовано найбільшу кількість атак російських збройних сил із застосуванням ракет і баражуючих боєприпасів. За період із 29 грудня 2023 року до 10 лютого 2024 року персонал УВКПЛ у Харкові зареєстрував звук 84 вибухів. 50 із них мали місце у січні 2024 року, тоді як попередній місячний максимум, 35 вибухів, був зафіксований у жовтні 2022 року⁹. Представники Російської влади заявили, що ці атаки були спрямовані на військові цілі у місті. Вони також зв'язали деякі з атак на місто з повідомленнями про значні жертви серед цивільних осіб у місті Белгороді, що мали місце в результаті атаки, яку, за їхніми словами, було розпочато українськими збройними силами з Харкова¹⁰.
25. Під час декількох із цих атак на Харків було завдано ударів по житлових кварталах у центральних районах міста, в результаті чого було вбито й поранено багато цивільних осіб. Співробітники УВКПЛ відвідали 10 місць влучання у Харкові, зокрема будівлю, розташовану поруч з офісом УВКПЛ у Харкові, яка була істотно пошкоджена баражуючим боєприпасом 31 грудня 2023 року.
26. 23 січня 2024 року УВКПЛ відвідало жилий масив у Київському районі невдовзі після того, як того ранку туди поцілили кілька ракет. УВКПЛ задокументувало місця влучання п'яти ракет, зокрема двох, які вдарили по житловому будинку, двох, які вдарили по школі-інтернату, і одну, яка вдарила по приватній оселі. Ця атака не тільки зруйнувала ці споруди, а й вибила вікна у сотнях багатоквартирних будинків у радіусі кількисот метрів від місць влучання. УВКПЛ встановило, що в результаті цієї атаки 11 цивільних осіб загинули, а 55 дістали поранень.
27. Загалом вищезгадані атаки у Харкові вбили щонайменше 24 цивільних особи (11 жінок, 9 чоловіків, 3 хлопчиків і 1 дівчинку) та поранили 177 (91 жінку, 74 чоловіків, 7 дівчаток, 5 хлопчиків)¹¹. У двох із цих атак було завдано прямих ударів по двох різних готелях, через що були поранені чотири журналісти (три жінки й чоловік), які перебували в готелях. УВКПЛ задокументувало також, що атаки на Харків пошкодили чи зруйнували вісім закладів освіти та три медичні заклади.

НАСЛІДКИ УДАРІВ ПОБЛИЗУ ЛІНІЇ ФРОНТУ

28. Щонайменше 282 цивільні особи загинули (157 чоловіків, 119 жінок, 4 дівчинки та 2 хлопчики), а 761 цивільна особа була поранена (428 чоловіків, 310 жінок, 14 хлопчиків і 9 дівчаток) в результаті артилерійських обстрілів, вогню з РСЗВ та авіаударів у багатьох місцях уздовж лінії фронту, де тривали важкі бої. Найбільш активне використання зброї вибухової дії мало місце, наприклад, навколо міста Куп'янська (Харківська область), міста Авдіївки (Донецька область) та міста Херсона (Херсонська область). Крім того, погіршилася ситуація поблизу прифронтових населених пунктів у Сумській області, що призвело до збільшення на 25 відсотків кількості жертв серед цивільних осіб порівняно з попереднім звітним періодом. Наприклад, 5 лютого 2024 року у Ворожбі у своїх будинках ударом із РСЗВ був убитий цивільний чоловік, а його мати та сусід були поранені. 20 лютого в результаті атаки дрона у Новій Слободі у себе вдома загинула вся сім'я (три жінки та два чоловіки)
29. На окупованій території УВКПЛ також задокументувало атаки з великою кількістю жертв. Під час однієї атаки 21 січня 2024 року декілька артилерійських снарядів поцілили у два ринки та щонайменше один житловий будинок у Кіровському районі міста Донецька. У результаті атаки щонайменше 25 цивільних осіб (15 жінок і 10 чоловіків) загинули, а 11 (6 жінок і 5 чоловіків) були поранені¹². В іншому випадку, 3 лютого 2024 року під час атаки було завдано удару по булочній та

⁹ Найменшу кількість атак за місяць було зафіксовано у листопаді 2023 р., коли було повідомлено тільки про три атаки.

¹⁰ Міністерство оборони Російської Федерації, «Учора ЗСУ завдали удару з використанням реактивних систем залпового вогню по місту Белгороду, в результаті якого загинули мирні жителі, зокрема діти», офіційне оголошення у Telegram, 31 грудня 2023 р., https://t.me/mod_russia/34190 (дата останнього доступу - 19 лютого 2024 р.).

¹¹ УВКПЛ зібрало повідомлення про те, що 24 особи загинули, а 216 осіб було поранено.

¹² Місцева окупаційна влада повідомила, що в результаті атаки 27 цивільних осіб загинули, а 25 були поранені.

кафе у Лисичанську (Луганська область). УВКПЛ установило, що через цю атаку щонайменше 10 цивільних осіб (5 жінок і 5 чоловіків) загинули, а 3 жінки дістали поранення¹³.

30. На території, яка контролюється Урядом, 70-річна жінка з селища Ківшарівка Куп'янського району сказала, що 15 грудня 2023 року їй довелося залишити селище, тому що артилерійським обстрілом була зруйнована її квартира. Вона розповіла УВКПЛ, що обстрілом було пошкоджено або зруйновано більшість будинків селища, а регулярні перебої з постачанням газу та електроенергії стали серйозною проблемою, тому що погода стала холоднішою.
31. У прифронтових громадах на території, яка контролюється Урядом, регулярні атаки російських збройних сил істотно перешкоджали доставці гуманітарної допомоги. Один місцевий волонтер, який доставляє гарячу їжу та продуктові набори, предмети гігієни та медичні товари вразливим групам населення у Херсоні, сказав УВКПЛ, що завжди намагався уникати скупчень великої групи людей, тому що боявся, що вони стануть мішенню для артилерійського обстрілу. У звітному періоді УВКПЛ задокументувало знищення кількох складів, на яких зберігалася гуманітарна допомога, зокрема під час атаки в Херсоні 19 грудня 2023 року, внаслідок якої згоріли дотла п'ять складів, які використовувалися для зберігання гуманітарної допомоги.
32. УВКПЛ задокументувало також дві атаки дронів на працівників гуманітарних організацій на території, яка контролюється Урядом. 1 лютого 2024 року під час такої атаки у місті Бериславі (Херсонська область), що на території, яка контролюється Урядом, двоє гуманітарних працівників загинули, а троє дістали поранень. Один із поранених є громадянином України, а інші – іноземці. 26 лютого 2024 року дрон атакував автомобіль української гуманітарної організації, коли її працівники роздавали гуманітарну допомогу та евакуювали цивільних осіб у Часовому Ярі (Донецька область). Під час атаки ніхто не загинув і не був поранений, але автомобіль було знищено. В обох випадках свідки ідентифікували використану зброю як дрони з функцією виду від першої особи (FPV-дрони), які оснащені вбудованими камерами, що дозволяють оператору дрона бачити пряму трансляцію з позиції дрона. Ця функція повинна була дозволити операторам дронів бачити емблеми гуманітарних організацій на автомобілях та одязі й, отже, не починати атаку.
33. У результаті атак загинули та дістали поранень також працівники екстрених служб і співробітники поліції, які виконували свої обов'язки, як на території, яка контролюється Урядом, так і на окупованій території. УВКПЛ зафіксувало шість випадків, де зброя вибухової дії спричинила 19 таких жертв (4 загиблих і 15 поранених). Ці випадки сталися у районах поблизу лінії фронту в Херсонській, Донецькій та Сумській областях. У деяких випадках працівники екстрених служб або поліцейські загинули від другої атаки, коли усували наслідки першої. Наприклад, 27 лютого, після того, як поліцейські прибули на місце удару дрона у Хотині (Сумська область), була здійснена друга атака, яка вбила двох слідчих поліції (жінку та чоловіка) і поранила шістьох співробітників поліції (п'ятьох чоловіків і жінку). За міжнародним гуманітарним правом працівники екстрених служб і співробітники цивільної поліції користуються захищеним статусом як цивільні особи¹⁴.
34. Крім того зазнали пошкоджень медичні заклади у прифронтових населених пунктах. Під час відвідування УВКПЛ Херсонської обласної лікарні у грудні 2023 року влада підтвердила, що з того часу, як Україна у листопаді 2022 року відновила контроль над цим районом, артилерійські снаряди 19 разів влучили у приміщення лікарні, що призвело до загибелі та поранень медичного персоналу й пацієнтів, а також призвело до значних пошкоджень лікарні. У січні 2024 року артилерійські снаряди знов поцілили у лікарню, поранивши щонайменше одного медичного працівника та перехожого. Схожа ситуація сталася у селі Станіслав Херсонської області, де місцева лікарня, яка була пошкоджена кількома атаками в минулому, знов зазнала пошкоджень через атаку в січні. На додаток до пошкодження будівлі ця атака пошкодила два автомобіля швидкої допомоги, припарковані на території лікарні.
35. Інтенсивні бої спонукали українську владу видати накази про обов'язкову евакуацію з кількох населених пунктів. Наприклад, у період із 3 листопада до 15 грудня 2023 року влада евакуювала 3200 осіб, зокрема 299 дітей, з різних ділянок Куп'янського району Харківської області. Тим не менш,

¹³ Згідно з загальнодоступними повідомленнями, кількість жертв серед цивільних осіб може бути більшою. Стосовно атаки 3 лютого в Лисичанську УВКПЛ установило, що деякі з загиблих обіймали офіційні посади у цивільній адміністрації на окупованій території, зокрема в поліції, прокуратурі та екстрених службах. Робота на такій цивільній посаді сама по собі не робить цю особу законною ціллю за МГП.

¹⁴ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), ст. 50; МКЧХ, Звичаєве міжнародне гуманітарне право, норма 1.

місцева влада повідомила, що, хоча деякі села, населення котрих зазвичай сягало кількох тисяч людей, практично збезлюділи, у районах поблизу лінії фронту все ще залишалася значна кількість мешканців. Наприклад, один місцевий чиновник сказав УВКПЛ, що на кінець січня 2024 року в Куп'янську, що знаходиться на підконтрольній Уряду території та майже безперервно зазнає атак із застосуванням зброї вибухової дії, залишилося проживати 7500 цивільних осіб.

36. Бойові дії на лінії фронту несумірно сильно вплинули на літніх осіб (віком старше 60 років). Хоча літні люди становлять 25 відсотків населення, у звітному періоді частка літніх людей у загальній кількості жертв серед цивільних осіб склала 42 відсотки¹⁵. Один місцевий волонтер, який доставляє гуманітарну допомогу, розповів УВКПЛ, що у селах поблизу Херсона залишилися в основному тільки люди похилого віку, тому що їм більше немає куди йти. Медичний працівник із Херсона зазначив, що спеціалізовані установи, які забезпечують догляд за літніми людьми та особами з обмеженою мобільністю, заповнені, а кількість літніх людей, які звертаються до медичних закладів на предмет стаціонарного лікування, зростає.

АТАКИ У РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ

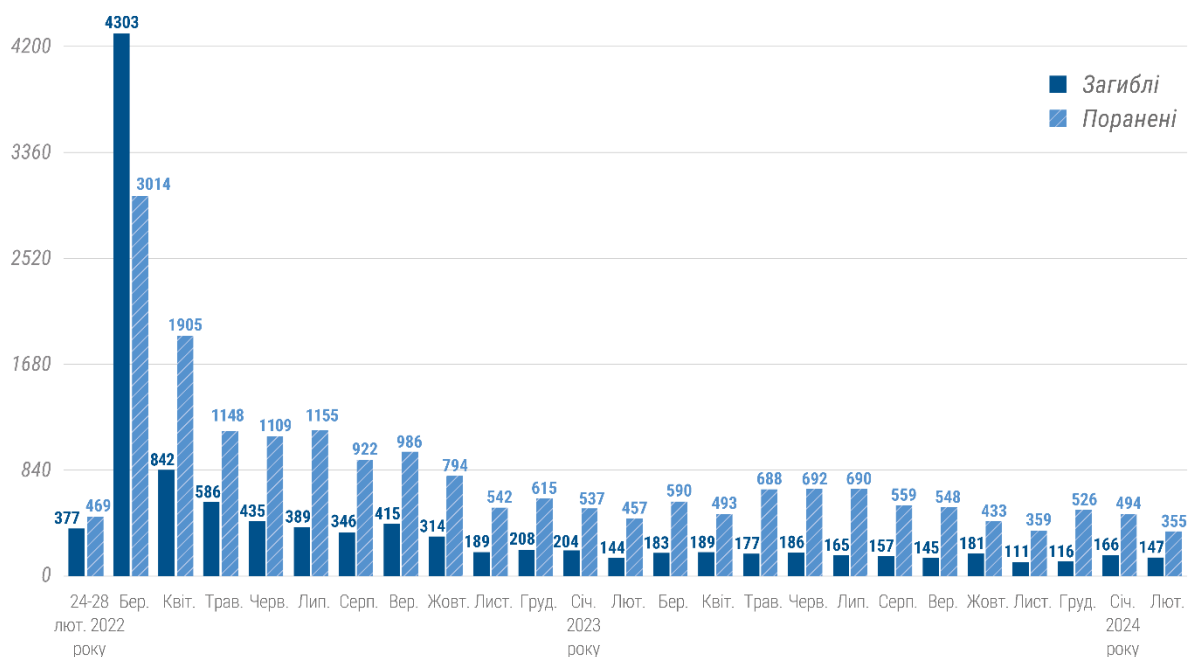
37. У звітному періоді російська влада повідомила, що в результаті атак, здійснених українськими збройними силами, у Російській Федерації загинуло 42 цивільні особи, а 186 осіб дістали поранень, зокрема 25 осіб загинуло, а 109 осіб було поранено 30 грудня 2023 року в Белгороді. УВКПЛ ще не вдалося належним чином перевірити ці повідомлення згідно зі своєю методологією дистанційного моніторингу і стандартами перевірки¹⁶.

ВТРАТИ СЕРЕД ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ З 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ ТА З 2014 РОКУ

38. УВКПЛ установило, що з початку повномасштабного збройного нападу Російської Федерації 24 лютого 2022 року через насильство, пов'язане з конфліктом, загинуло щонайменше 10675 цивільних осіб (5079 чоловіків, 3124 жінки, 311 хлопчиків, 250 дівчаток, а також 28 дітей та 1883 дорослих особи, чия стать ще не встановлена), а 20080 цивільних осіб було поранено (6634 чоловіки, 4631 жінка, 595 хлопчиків, 425 дівчаток, а також 291 дитина та 7504 дорослі особи, чия стать ще не

ВТРАТИ СЕРЕД ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ З 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ, ПО МІСЯЦЯХ

З 24 лютого 2022 року до 29 лютого 2024 року

Дата створення: 20 березня 2024 року

Джерело: УВКПЛ ММПЛУ

¹⁵ Відсоток розраховано за документами про жертв, вік яких відомий.

¹⁶ Жертви серед цивільних осіб, про які повідомлено, але які УВКПЛ не змогло перевірити, до загальних цифр перевірених жертв серед цивільних осіб не включені.

встановлена). У цей період УВКПЛ задокументувало також, що в результаті бойових дій було пошкоджено чи зруйновано 1055 закладів освіти та 444 медичні заклади.

39. За період із 14 квітня 2014 року до 29 лютого 2024 року УВКПЛ зафіксувало загибель у зв'язку з конфліктом загалом 14085 цивільних осіб (7057 чоловіків, 4313 жінок, 449 хлопчиків, 323 дівчинки, а також 1915 дорослих і 28 дітей, чия стать ще не встановлена).

IV. ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНІ

40. У звітному періоді УВКПЛ продовжило відвідування російських військовополонених, які перебувають в українському полоні. Хоча УВКПЛ не мало доступу до українських військовополонених, які перебувають у російському полоні, було задокументовано поведження та умови в російському полоні за допомогою інтерв'ю з колишніми українськими військовополоненими, яких було звільнено.
41. 24 січня 2024 року в Белгородській області Російської Федерації зазнав аварії російський військовий літак. Російська влада заявила, що літак збили українські збройні сили, внаслідок чого загинули 65 українських військовополонених, які, як стверджується, були на борту. За відсутності доступу УВКПЛ не змогло достатньою мірою встановити обставини інциденту відповідно до своєї звичайної методології. Цей інцидент і кількість людських жертв вказують на необхідність ретельного, неупередженого і прозорого розслідування. Крім того, інформацію про особи військовополонених, які, за твердженнями, були на борту, слід негайно надати українській владі, а наявні останки передати сім'ям загиблих.

УКРАЇНСЬКІ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНІ

Поведження та умови

42. У звітному періоді УВКПЛ опитало 60 українських військовополонених (усі – чоловіки), які нещодавно були звільнені з російського полону в рамках обмінів військовополоненими між Україною та Російською Федерацією. Опитані провели у полоні від кількох тижнів до 22 місяців, а багатьох тримали в декількох місцях як на окупованій території, так і у Російській Федерації.
43. Військовополонені надали достовірну та детальну інформацію, яка узгоджується з попередніми висновками УВКПЛ про те, що катування українських військовополонених і жорстоке поведження з ними у російських місцях інтернування мають поширений та повсякчасний характер, а військовополонених тримають в умовах, які не відповідають вимогам МГП¹⁷. Роблячи ці висновки, УВКПЛ здійснило перехресну перевірку багатьох розповідей про поведження та умови в конкретних місцях, зіставило їх з раніше задокументованими тенденціями та підтвердило їх шляхом безпосереднього спостереження за травмами і станом здоров'я жертв під час інтерв'ю, а також за допомогою інформації з відкритих джерел та інших наявних документів.
44. 58 з 60 військовополонених, опитаних УВКПЛ, надали детальні відомості про те, як російські військовослужбовці або посадові особи катували їх або жорстоко поводитися з ними під час перебування у полоні. Найбільш поширеними методами катувань були побиття, удари електричним струмом, погрози стратою, імітація страти та перебування у незручних позах. В одному випадку український військовополонений описав, як його у листопаді 2023 року російські збройні сили взяли в полон у Запорізькій області та привели у сарай у приватному домогосподарстві, де три російські військовослужбовці допитували та катували його, щоб отримати інформацію військового характеру. Вони били його ногами по обличчю й тілу з такою силою, що зламали йому ребра, душили його пластиковим пакетом і погрожували стратити його та, притискаючи до вуха ніж, пообіцяли відрізати йому вуха.
45. Ті, хто провів у полоні більше кількох тижнів і був переведений до більш організованих місць, також одноставно розповідали про катування та жорстоке поведження в інших ситуаціях, наприклад, під час насильницьких «процедур прийомки», щоденного огляду камер, прогулянок у внутрішньому дворі та в душовій. У цих ситуаціях охоронці часто били військовополонених, завдавали їм ударів струмом за допомогою електрошокерів, змушували їх стояти тривалий час у незручних позах, які викликали біль, а іноді виставляли їх на холод, примушуючи ходити поза приміщенням у зимовий період без одягу та взуття. У деяких місцях військовополонених в окремі періоди інтернування щодня змушували весь день стояти не рухаючись у своїх камерах. Військовополонені, яких піддавали такому поведженню, описали його як особливо виснажливе, болісне та шкідливе, що спричиняло запалення та опухлість ніг.

¹⁷ Див. висновки УВКПЛ у його доповіді Поведження з військовополоненими та особами, які припинили участь у воєнних діях, в контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну, 24 лютого 2022 року – 23 лютого 2023 року, березень 2023 р.; див. також Третю Женевську конвенцію від 12 серпня 1949 р. про поведження з військовополоненими (зокрема ст. 12-30).

46. У багатьох місцях охоронці також змушували військовополонених вчити та співати російські патріотичні пісні й державний гімн Російської Федерації, декламувати російські вірші та пропагандистські матеріали, розповідати жарти або імітувати звуки тварин. Кілька військовополонених повідомили про практику заборони користуватися туалетом без дозволу, який часто надавався через гучномовець. У деяких місцях військовополонені також описали практику позбавлення сну, так звану «лічбу», під час якої всі військовополонені у камері повинні були всю ніч по черзі гучно називати числа. Багато військовополонених також розповідали про гучну музику або шуми, які тривалий час звучали з гучномовців, зокрема у нічний час.
47. Крім того, 39 з вищезгаданих 60 військовополонених розповіли, що під час інтернування їх піддавали сексуальному насильству, зокрема замахам на зґвалтування, погрозам зґвалтуванням і кастрацією, побиттям або ударам електричним струмом по геніталіях та неодноразовому примусовому оголенню, наприклад, під час допитів і з метою перевірки на наявність татуювань. Так, один військовополонений повідомив УВКПЛ, що російський чиновник під час допиту намагався зґвалтувати його полівінілхлоридною трубою. Ще один військовополонений розповів, що російські чиновники змусили його повністю роздягнутися, вдарили електричним струмом по яєчках і пригрозили зґвалтувати його поліцейським кийком та відрізати йому яєчка.
48. Умови були, як правило, поганими, а в деяких випадках рівносильними катуванням. У багатьох місцях інтернування військовополонені отримували їжу в настільки обмеженій кількості й настільки поганій якості, що це часто призводило до значної втрати ваги та інших фізичних проблем. 26 військовополонених повідомили, що у зимовий період камери часто умисно залишали холодними, що призводило до погіршення стану здоров'я та холодової кропивниці. Доступ до медичної допомоги був обмежений, а в деяких випадках прохання про надання медичної допомоги призводили до катувань і жорстокого поводження, через що військовополонені неохоче зверталися по необхідну допомогу. Військовополонені повідомили також про брак основних предметів особистої гігієни, як-от зубна паста і зубні щітки. В одному місці інтернування військовополонені не отримували предмети гігієни зубів упродовж 21 місяця. У п'яти місцях, як повідомили військовополонені, у результаті поганих умов інтернування, браку їжі й загального погіршення стану їхнього здоров'я поширився туберкульоз.
49. УВКПЛ задокументувало смерть одного військовополоненого в місці інтернування внаслідок катувань, поганих умов тримання й неадекватної медичної допомоги. Опитані також повідомили про спроби самогубства серед військовополонених.
50. Військовополонені, однак, зазначають також, що у певні періоди поводження та умови покращувалися, причому ці зміни іноді могли відбуватися раптово. Такі покращення часто мали місце в разі відвідувань високопоставленими чиновниками, зміни охорони (зазвичай від'їзду підрозділів оперативного реагування) або просто після видачі наказу адміністрацією установи. У ці періоди зменшувалася кількість випадків катувань, покращувався доступ до їжі та медичної допомоги, військовополоненим видавали предмети гігієни та книги. У деяких установах такі покращення відбулися у травні 2023 року, в інших – у вересні 2023 року. Військовополонені також одноставно говорили, що умови покращувалися за один-два місяці до їхнього обміну.
51. Тільки вісім опитаних військовополонених сказали, що їх відвідали незалежні спостерігачі. Ще у шести випадках військовополонені повідомили, що їх відвідували особи, яких їм представили як незалежних спостерігачів, проте ці «спостерігачі» не дотримувалися стандартних робочих процедур, як-от проведення інтерв'ю з військовополоненими наодинці, що викликає запитання про їхню справжню підпорядкованість і незалежність. Хоча деякі місця інтернування регулярно відвідувалися російськими прокурорами, які здійснюють нагляд за установами тримання під вартою, військовополонені не наважувалися подавати скарги через попередження, отримані від охоронців, і через загальну атмосферу страху.
52. Багато з опитаних військовополонених перебували під вартою тривалі періоди та описали умови, що існували до звітного періоду; військовополонені, яких захопили пізніше, також одноставно описували катування, жорстоке поводження та погані умови в полоні. Четверо військовополонених, які потрапили в полон у звітному періоді, повідомили, що їх били або погрожували розстрілом, щоб змусити надати інформацію про їхні військові підрозділи. Усіх військовополонених, опитаних у звітному періоді, впродовж одного-трьох тижнів тримали у підвалах будинків у невстановлених місцях на окупованій території. Вони страждали від нестачі їжі, відсутності у підвалі денного світла або штучного освітлення, відсутності гігієни, а також від холодних і вологих умов тримання (особливо у дощові дні).

53. Катування, жорстоке поводження, погані умови інтернування і відсутність доступу до медичної допомоги серйозно вплинули на фізичне та психічне здоров'я багатьох військовополонених, причому деякі з цих наслідків, імовірно, матимуть довготривалий характер. Військовополонені повідомили про те, що вони страждають від струсів головного мозку, спричинених побиттям, хронічного болю в м'язах, проблем із системою травлення, функціонуванням нирок і печінки, від погіршення зору, травм суглобів чи хребта, що вимагають хірургічних втручань, від хвороб ротової порожнини та проблем із зубами, а також від астенії. Усі військовополонені за час інтернування сильно схудли, причому деякі з них втратили майже половину маси тіла. Під час інтерв'ю УВКПЛ зафіксувало, що у багатьох військовополонених досі помітно опухлі ноги або присутні інші тілесні ушкодження. Більшість опитаних також повідомило про страждання через психосоціальний стан, включно з посттравматичним стресовим розладом, розладами адаптації, порушеннями сну та депресією.

Свабільні страти та використання військовополонених у якості живих щитів

54. У звітному періоді УВКПЛ зафіксувало 12 випадків страти щонайменше 32 захоплених українських військовополонених. УВКПЛ перевірило три з цих інцидентів, у яких російські військовослужбовці стратили сімох українських військовослужбовців, які припинили участь у воєнних діях.
55. У восьми з вищезгаданих випадків на відеозаписах, опублікованих у соціальних мережах, видно, як особи, які, як вбачається, є російськими військовослужбовцями, вбивають українських військовополонених, які склали зброю, та використовують інших захоплених українських військовополонених у якості живих щитів. Станом на 29 лютого 2024 року УВКПЛ отримало підтверджену інформацію щодо одного з цих відеозаписів. На ньому група осіб, які, як вбачається, є озброєними російськими солдатами, стоїть у 15-20 метрах позаду трьох українських військовослужбовців, які стоять на колінах із руками за головою. За кілька секунд зі зброї російських солдатів з'являється дим, і українські військовослужбовці падають на землю. Тоді один з озброєних солдатів підходить до тіл і стріляє в одного з солдатів, що лежать на землі. Один нещодавно звільнений український військовополонений підтвердив УВКПЛ, що цей випадок стався поблизу села Роботине Запорізької області у грудні 2023 року й що вбиті військовослужбовці були з його підрозділу.
56. В іншому випадку троє українських військовополонених-чоловіків, захоплених російськими збройними силами, були страчені на початку січня 2024 року в Запорізькій області. За словами свідка, двоє українських солдатів були страчені на місці, коли здалися. Цей свідок бачив також, як російські військовослужбовці вбили третього українського військовополоненого, який був поранений через вибух міни, коли російські військовослужбовці змусили його виконувати роботу з розмінування¹⁸.
57. Ще в одному випадку двоє українських військовослужбовців були захоплені 18 грудня 2023 року поблизу села Роботине Запорізької області. Всю ніч їх допитували у підвалі будинку. За словами свідка, російський військовослужбовець вистрелив одному з українських військовополонених у ногу, ймовірно за те, що той не відповідав чітко. Невдовзі після того той самий військовослужбовець двічі вистрелив вищезгаданому військовополоненому в спину, вбивши його.

Право на справедливий судовий розгляд

58. Упродовж звітної періоду призначені Росією суди на окупованій території та у Російській Федерації засудили щонайменше 76 українських військовополонених за різні злочини та винесли їм вироки про позбавлення волі на різні строки – від 12 років до довічного ув'язнення. Наприклад, 7 лютого 2024 року призначений Росією суд у Донецькій області визнав винними 33 українських військовополонених-чоловіків за обвинуваченнями у невибіркових обстрілах під час захисту міста Маріуполя, в результаті яких було вбито одну цивільну особу, поранено одну цивільну особу та пошкоджено майно¹⁹. Це стало найбільшим масовим засудженням військовополонених на окупованій території, задокументованим УВКПЛ. Винесеними вироками були призначені покарання у вигляді позбавлення волі на строки від 27 до 29 років. Станом на 29 лютого 2024 року УВКПЛ було відомо про щонайменше 42 інших українських військовополонених, яких російська влада переслідує у кримінальному порядку або судить. Вироки у таких судових процесах виносилися великою мірою на основі зізнань і показань, отриманих, як повідомлялося, під катуваннями або шляхом жорстокого поводження. 31 із 60 військовополонених, опитаних УВКПЛ, одностайно розповіли про те, що у полоні їх катували, щоб змусити зізнатися у воєнних злочинах або свідчити проти інших українських військовослужбовців. Вони

¹⁸ Ст. 52 Третьої Женевської конвенції прямо забороняє державі, що тримає в полоні, використовувати військовополонених для видалення мін.

¹⁹ Заява Слідчого комітету Російської Федерації у його офіційному Telegram-каналі, 1 лютого 2023 р.

також сказали УВКПЛ, що бачили у своїх співкамерників ознаки катувань або жорстокого поводження після допитів²⁰.

Право на зв'язок із зовнішнім світом

59. Більшість з опитаних українських військовополонених сказали, що в певний момент часу в період інтернування могли письмово спілкуватися зі своїми сім'ями. Проте, листування, дозволене російською владою, не повністю відповідає вимогам МГП. Хоча МГП передбачено, що військовополонені повинні мати можливість відразу після взяття у полон поінформувати свої сім'ї та нейтральне агентство у справах військовополонених, сім'ї опитаних військовополонених не отримали поштові картки з цією інформацією²¹. У випадках, де військовополоненим було дозволено надсилати листи, родичі зазвичай отримували – якщо взагалі отримували – їхню кореспонденцію тільки зі значною затримкою (через п'ять-шість місяців). Семеро опитаних військовополонених сказали УВКПЛ, що їхні родичі не отримали жодного з листів, відправлених їм із полону.
60. За МГП військовополонені також повинні мати можливість регулярно обмінюватися кореспонденцією зі своїми сім'ями²². Військовополонені, опитані УВКПЛ, сказали, однак, що під час інтернування, яке для багатьох тривало майже два роки, вони змогли відправити та отримати тільки від одного до трьох листів.
61. Військовополоненим також часто не дозволяли повідомляти у своїй кореспонденції доречну інформацію, зокрема свою адресу та дані про стан свого здоров'я, яка за МГП повинна бути передана відразу після взяття у полон²³. Військовополонені повідомили, що охоронці або надавали їм шаблони листів, погрожуючи насильством у разі, якщо вони наведуть у своїх листах якусь конкретну інформацію, або попереджали, що листи з будь-якою конкретною інформацією не будуть доставлені. В одному випадку військовополонений сказав, що він написав прощальне повідомлення своїй дружині, зазначивши, що якщо вона його більше не побачить, це означатиме, що він помер у російському полоні. Його дружина, однак, отримала листа зі словами про те, що він у російському полоні й з ним добре поводяться. Лист був підписаний іменем її чоловіка, але написаний кимось іншим.
62. Більшість військовополонених описали відсутність зв'язку з родичами, ізоляцію від решти світу та дезінформацію про поточну ситуацію (чи події) в Україні, яку їм надавали охоронці²⁴, як один із найтяжчих аспектів їхнього полону, що посилював усеpronикне почуття депресії та безнадійності.

РОСІЙСЬКІ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНІ

Поводження та умови

63. Упродовж звітного періоду Уряд України продовжив надавати УВКПЛ повний доступ до офіційних місць інтернування, де утримувались російські військовополонені. УВКПЛ опитало 44 російських військовополонених (усі – чоловіки) у місцях інтернування у Дніпропетровській, Харківській, Львівській, Миколаївській, Сумській, Вінницькій та Запорізькій областях.
64. Хоча ці російські військовополонені не зробили жодних заяв про застосування катувань у цих місцях інтернування, вони надали інформацію, що заслуговує на довіру, про катування та жорстоке поводження у місцях транзиту після їхньої негайної евакуації з поля бою. Вісім військовополонених повідомили, що їх тримали у невстановлених підвалах приватних будівель, ймовірно за все у Харківській області, впродовж періодів від кількох днів до півтора місяця. Тринадцять військовополонених повідомили, що під час допитів їх били кулаками та дерев'яними молотками й кийками, застосовували до них удари електричним струмом (за допомогою військово-польових телефонів або інших електричних пристроїв) та піддавали імітації страти, а у двох випадках

²⁰ Див. УВКПЛ, Поводження з військовополоненими та особами, які припинили участь у воєнних діях, пп. 82-85; УВКПЛ, Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 1 серпня – 30 листопада 2023 року, пп. 68-70.

²¹ Див. ст. 70 Третьої Женевської конвенції від 12 серпня 1949 р. про поводження з військовополоненими.

²² МГП передбачає, що військовополоненим «дозволено як надсилати, так й одержувати листи й поштові картки. Якщо держава, що тримає в полоні, визнає за необхідне обмежити кількість листів і поштових карток, що їх надсилає кожний військовополонений, це не повинно бути менше двох листів і чотирьох поштових карток на місяць без урахування карток з повідомленням про взяття в полон, передбачених у статті 70». Див. ст. 71 Третьої Женевської конвенції від 12 серпня 1949 р. про поводження з військовополоненими (щодо зв'язку з зовнішнім світом).

²³ Ст. 70 Третьої Женевської конвенції від 12 серпня 1949 р. про поводження з військовополоненими.

²⁴ Військовополонені повідомили, що охоронці часто мучили їх, заявляючи, що Україна програла війну або що Уряд України відмовився приймати їх назад.

погрожували сексуальним насильством. Крім цього, семеро російських військовополонених повідомили, що їх били на блокпостах на шляху з транзитних місць інтернування до цивільної лікарні у Харкові.

65. 15 лютого 2024 року УВКПЛ відвідало новостворений табір для військовополонених «Захід-2» у Вінницькій області, де інтернування російських військовополонених почалося наприкінці листопада 2023 року. УВКПЛ віддає належне зусиллям Уряду України з забезпечення умов інтернування військовополонених згідно з МГП, зокрема запровадження трихвилинних телефонних розмов із сім'ями та планам із розширення можливостей для роботи військовополонених.
66. У серпні 2023 року українська влада вирішила створити змішані медичні комісії для обстеження хворих та поранених російських військовополонених і надання рекомендацій щодо їхньої репатріації чи лікування у нейтральній країні. Російській Федерації було направлено запит про схвалення запропонованого складу такої комісії. Українська влада повідомила УВКПЛ, що Російська Федерація не надала сприятливої відповіді щодо запропонованого складу змішаної медичної комісії²⁵. Сторони конфлікту не повинні безпідставно відмовляти у схваленні призначення нейтральних членів змішаних медичних комісій²⁶. Невідомо, чи здійснила Російська Федерація які-небудь кроки для створення змішаної медичної комісії для обстеження хворих і поранених українських військовополонених.

²⁵ Листування УВКПЛ з Координаційним штабом із питань поводження з військовополоненими, створеним Кабінетом Міністрів України, 21 березня 2024 р.

²⁶ МКЧХ, Коментар до Третьої Женевської конвенції, 2020 р., ст. 112.

V. СИТУАЦІЯ З ПРАВАМИ ЛЮДИНИ НА ОКУПОВАНИЙ ТЕРИТОРІЇ

67. УВКПЛ продовжило здійснювати моніторинг ситуації з правами людини на території, окупованій Російською Федерацією, згідно зі своєю звичайної методологією. Перевірка порушень на окупованій території, де це було можливо, часто затримувалася через численні виклики: Російська Федерація не надала УВКПЛ доступу для незалежного моніторингу; люди стикаються з труднощами у пересуванні з окупованої території на територію, яка контролюється Україною, через відсутність пунктів пропуску; необхідно долати значні відстані через Російську Федерацію та численні внутрішні блокпости на окупованій території; багато хто не наважується розповідати свою історію телефоном або через служби електронних повідомлень, побоюючись, що розмови можуть підслуховуватися або перехоплюватися. Незважаючи на ці виклики, УВКПЛ збирано, перевірило та проаналізувало достатню інформацію для того, щоб зробити висновок про наявність обґрунтованих підстав вважати, що викладені у доповіді факти дійсно мали місце.

ПОРУШЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ОКУПАЦІЙНОЇ ДЕРЖАВИ

Нав'язування російських правової та адміністративної систем

68. За МГП окупаційна держава відповідає за відновлення та забезпечення, за можливості, звичайного життя, громадського порядку та безпеки й зобов'язана поважати закони, чинні у країні, за винятком випадків, коли це абсолютно неможливо²⁷. Окупаційна держава не може змінювати статус посадових осіб чи суддів²⁸, а діюче кримінальне законодавство окупованої території залишається чинним, якщо воно не становить загрозу безпеці або є перешкодою виконання Четвертої Женевської конвенції²⁹. У звітному періоді, однак, російська влада продовжила примусово встановлювати на окупованій території російські правову й адміністративну системи, порушуючи цим МГП.
69. Після відповідної заяви Верховного Суду Російської Федерації у вересні 2023 року на окупованій території почали діяти російські суди, в які було призначено багато суддів із Російської Федерації³⁰. 5 грудня 2023 року російська влада оголосила, що з 27 вересня 2023 року нею призначено 436 федеральних суддів на окупованій території України. Ще 14 суддів були призначені в окупованих районах Донецької, Запорізької та Херсонської областей 4 січня 2024 року³¹. Переважна більшість суддів були громадянами Російської Федерації, які раніше служили на різних посадах у Російській Федерації.
70. У звітному періоді це призвело до кримінального переслідування мешканців за діяльність, яка є законною в Україні, включала законне здійснення прав і, як вбачається, не становила ніякої об'єктивної загрози безпеці окупаційної держави. В одному випадку Слідчий комітет Російської Федерації у грудні 2023 року оголосив, що він заарештував на окупованій території Херсонської області 58-річного чоловіка і обвинуватив його у членстві в озброєній групі, що діє проти інтересів Російської Федерації. Згідно з офіційною заявою, у 2016 році цей чоловік брав участь у будівельних роботах поблизу адміністративного кордону з Кримом і у «цивільній блокаді» руху транспорту й вантажів на півострів³².
71. Російські суди на окупованій території продовжили перекваліфіковувати минулі судимості мешканців окупованої території за російським Кримінальним кодексом, зокрема Дмитра Шабанова і Максима Петрова, двох українських співробітників Організації з безпеки та співробітництва у Європі (ОБСЄ). Обидва чоловіки у 2022 році були засуджені за «державну зраду» за кримінальним кодексом

²⁷ Гаазьке положення 1907 р., ст. 43; Четверта Женевська конвенція, ст. 64.

²⁸ Четверта Женевська конвенція, ст. 54.

²⁹ Четверта Женевська конвенція, ст. 64.

³⁰ УВКПЛ, Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 1 серпня – 30 листопада 2023 року, пп. 41 і 42.

³¹ Указ Президента Російської Федерації від 4 січня 2024 р. № 13 «Про призначення суддів федеральних судів і про представників Президента Російської Федерації у кваліфікаційних колегіях суддів суб'єктів Російської Федерації», publication.pravo.gov.ru/document/0001202401040004 (дата останнього звернення – 15 березня 2024 р.).

³² Кримськотатарські та українські активісти влаштували «цивільну блокаду» з 20 вересня 2015 р. до 17 січня 2016 р., щоб привернути увагу до порушень прав людини у Криму, зокрема до переслідувань кримських татар, і вимагати присутності міжнародних спостерігачів на півострові. Деталі наведені в УВКПЛ, Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні: 16 August to 15 November 2015, пп. 144-146.

самопроголошеної «Луганської народної республіки». Кримінальне обвинувачення проти них у грудні 2023 року було перекваліфіковано на «шпіонаж», але їхні вироки, що передбачають позбавлення волі на строк 13 років, залишилися без змін. Вадим Голда, третій український співробітник ОБСЄ у Донецькій області, станом на 29 лютого 2024 року очікував суду також за обвинуваченням у «шпіонажі».

72. Російська Федерація також запровадила свою освітню систему й навчальну програму, чим порушила своє зобов'язання, згідно з яким окупаційна держава повинна поважати чинні закони та інститути³³. Крім того, нав'язана російська навчальна програма не відповідає нормам МППЛ, які вимагають, щоб освіта була «прийнятною з культурної точки зору»³⁴ та була спрямована на повагу до культурної самобутності дитини, її мови та цінностей³⁵. 15 січня 2024 року керівник Міністерства освіти Російської Федерації в офіційній заяві сказав, що повна інтеграція окупованої території в російську систему освіти буде здійснена в наступні два роки³⁶.

Примусування мешканців до присяги на вірність

73. Російська окупаційна влада здійснювала тиск на мешканців окупованої території, щоб змусити їх отримати громадянство і паспорти Російської Федерації, як безпосередньо, шляхом погроз і залякування, так і непрямо, шляхом позбавлення осіб, які не мають російського паспорту, права на отримання основних послуг, що суперечить нормі МПП, яка забороняє окупаційній державі примувати жителів окупованої території присягати на вірність³⁷. УВКПЛ опитало десятки мешканців окупованої території, які розповіли про проблеми, з якими стикаються на окупованій території люди без російських паспортів. Вони описали, як російські сили безпеки піддають людей без російських паспортів суворій перевірці у пунктах перетину кордону чи на блокпостах на окупованій території, включно з тривалим опитуванням, погрозами й тиском із метою змусити цих осіб свідчити проти самих себе. Одна мати повідомила, що директор місцевої школи сказав їй отримати російські документи для її дітей, інакше вони б були депортовані як «іноземці».
74. Деякі з опитаних описали також обмеження в доступі осіб без російських паспортів до державних послуг, медичної допомоги та роботи. В одному випадку дві особи сказали, що вони звернулися з заявою для отримання російського паспорту, щоб зареєструвати свою нерухомість, інакше це було неможливо зробити.
75. 4 січня 2024 року в указі Президента Російської Федерації було визначено категорії осіб, які можуть звертатися на предмет отримання російського громадянства за спрощеною процедурою³⁸. Цей указ по суті дозволяє опікунам, піклувальникам і керівникам дитячих закладів (наприклад, притулків) звертатися з заявою про прийняття у російське громадянство від імені дітей, які знаходяться під їхньою опікою. Примусове надання російського громадянства українським дітям порушило б статтю 50 Четвертої Женевської конвенції, яка забороняє змінювати громадянський статус дітей та вимагає від окупаційної держави вжиття всіх необхідних заходів для полегшення процедури встановлення особи дітей та реєстрації їхніх сімейних зв'язків.
76. Російська окупаційна влада також зараховувала дітей до російських молодіжних рухів, які підтримують та просувають у Російській Федерації офіційні наративи про збройний напад на Україну. Заходи, що проводилися, часто включали уроки на тему «любові до Батьківщини», бесіди з учасниками «спеціальної військової операції» та заняття зі збирання автомату. Організовувалися подорожі та екскурсії у місця, що мають історичне значення для Російської Федерації. В одному випадку учні були

³³ Четверта Женевська конвенція, ст. 50.

³⁴ Комітет з економічних, соціальних і культурних прав (КЕСКП), Зауваження загального порядку № 21, Право кожної людини на участь у культурному житті, п. 26, і № 13, Право на освіту, п. 6.

³⁵ Конвенція про права дитини, ст. 29; Комітет із прав дитини (КПД), Зауваження загального порядку № 1, Цілі освіти, п. 4; КЕСКП, Зауваження загального порядку № 21, Право кожної людини на участь у культурному житті, п. 15; КПД, Зауваження загального порядку № 1, п. 9.

³⁶ Міністерство освіти Російської Федерації, «Інтеграцію нових регіонів у російську систему освіти планується здійснити впродовж двох років», офіційне повідомлення, 15 січня 2024 р., <https://edu.gov.ru/press/8036/integraciyu-novuh-regionov-v-rossiyskuyu-sistemu-obrazovaniya-planiruyetsya-osuschestvit-v-techenie-dvuh-let/> (дата останнього звернення – 15 березня 2024 р.).

³⁷ IV (Гаазька) конвенція про закони і звичаї війни на суходолі, ст. 45.

³⁸ Указ Президента Російської Федерації від 4 січня 2024 р. № 11 «Про визначення певних категорій іноземних громадян і осіб без громадянства, які мають право звернутися з заявою про прийняття у громадянство Російської Федерації», <http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202401040003> (дата останнього звернення - 21 лютого 2024 р.).

запрошені до проведення «патріотичних бесід» і «обміну досвідом» з російськими правоохоронцями у Москві.

Примусовий призов

77. МГП передбачає, що окупаційна держава не може примушувати осіб, які живуть на окупованій території, служити в її збройних чи допоміжних силах або застосовувати тиск чи пропаганду для забезпечення їх добровільного вступу на військову службу³⁹. Примушування особи, яка перебуває під захистом, до служби у збройних силах окупаційної держави становить серйозне порушення Женевських конвенцій⁴⁰.
78. Тиск на предмет отримання російського громадянства, описаний вище, тягнув за собою серйозні наслідки для молодих чоловіків-мешканців окупованої території. Згідно з російським законодавством чоловіки, які мають російський паспорт, зобов'язані мати у ньому штамп відповідного військкомату стосовно їхньої придатності до служби у російських збройних силах. Це означало, що чоловіки, які отримали російський паспорт в умовах загального примусу та фінансового тиску, задокументованих на окупованій території⁴¹, були зобов'язані з'явитися до військкомату для перевірки придатності до служби в російських збройних силах, що, у свою чергу, наражало їх на ризик бути призваними. УВКПЛ задокументувало також наявність численних плакатів, оголошень, рекламних щитів і листівок, у яких чоловіків настійно закликали вступати до російських збройних сил, а також проведення активних пропагандистських кампаній у популярних соціальних мережах.
79. УВКПЛ продовжило документувати тиск, що здійснювався на чоловіків на окупованих територіях Донецької та Луганської областей із метою змусити їх вступати до російських збройних сил і підписувати контракти з Міністерством оборони Російської Федерації. Одна жінка повідомила УВКПЛ, що російські солдати арештували її чоловіка, коли перевірили на блокпості його документи та з'ясували, що він не служив у армії. Його кілька днів свавільно протримали під вартою в місцевому військкоматі разом із іншими чоловіками, які потрапили у схожу ситуацію, а потім відправили на лінію фронту. Його дружина написала до призначених Росією органів окупаційної влади скарги про його примусовий призов, завдяки чому його звільнили. Проте, вона висловила побоювання, що чоловіка могли внести до списків осіб, які знаходяться у розшуку, тому він вирішив обмежити свої пересування. Родичі трьох інших чоловіків, які були раніше примусово призвані до збройних формувань «Донецької народної республіки», але після включення цих формувань у січні 2023 року до складу російських збройних сил відмовилися підписати контракти, повідомили УВКПЛ, що російська влада почала щодо цих чоловіків слідство за кримінальними справами про дезертирство і оголосила їх у розшук.

Переселення та депортація

80. Упродовж звітнього періоду люди продовжили страждати від наслідків депортації з окупованої території України до Російської Федерації, зокрема стикатися з істотними перешкодами в отриманні документів, які б дозволили їм повернутися в Україну. Сімнадцять громадян України, які відбували покарання у Херсонській області, перш ніж російська окупаційна влада депортувала їх до Російської Федерації, провели від 17 до 70 днів на кордоні між Російською Федерацією та Грузією, тому що в них не було чинних міжнародних проїзних документів для в'їзду в Грузію. У кінцевому підсумку їм усе ж було дозволено в'їхати в цю країну. Станом на 29 лютого 2024 року четверо осіб залишалися на кордоні між Російською Федерацією та Грузією, очікуючи підтвердження їхньої особи українською владою.

ВБИВСТВА ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ

81. У звітньому періоді УВКПЛ отримало твердження, що заслуговують на довіру, про свавільні страти 10 цивільних осіб (6 чоловіків і 4 жінок) у 7 випадках. Майже всі випадки у звітньому періоді трапилися у населених пунктах Херсонської області, зокрема в Олешках. УВКПЛ раніше перевірило факт свавільної страти кількох цивільних осіб у Херсонській області, однак вищезгадані випадки, що відбулися пізніше потребують подальшої перевірки⁴².

³⁹ Четверта Женевська конвенція, ст. 51; Гаазьке положення 1907 р., ст. 52.

⁴⁰ Четверта Женевська конвенція, ст. 147.

⁴¹ УВКПЛ, Ситуація з правами людини протягом російської окупації території України та її наслідки, березень 2024 р.

⁴² Там же, п. 48; УВКПЛ, Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, серпень – листопад 2023 р., грудень 2023 р., п. 46.

СВАВІЛЬНЕ ЗАТРИМАННЯ ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ І СМЕРТЬ У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ

82. Упродовж звітнього періоду УВКПЛ задокументувало 66 випадків свавільного затримання цивільних осіб (55 чоловіків, 10 жінок, 1 хлопчика) російською владою на окупованій території, причому деякі з цих випадків можуть становити насильницькі зникнення. Наприклад, наприкінці 2023 року в одному із сіл Херсонської області місцева поліція арештувала трьох мешканців без пояснення причини арешту. Адвокати відмовилися братися за цю справу за відсутності інформації про обвинувачення. Родичам було дозволено приносити передачі своїм близьким до будівлі місцевої військової адміністрації, де їх тримали до початку 2024 року, після чого родичам сказали, що затриманих «увезли». Станом на 29 лютого 2024 року місцезнаходження цих трьох чоловіків залишалося невідомим, незважаючи на зусилля, докладені родичами для отримання інформації.
83. Більшість колишніх затриманих цивільних осіб, опитаних УВКПЛ, повідомили про катування, жорстоке поводження або сексуальне насильство щодо чоловіків і жінок, що відповідає раніше задокументованим тенденціям.
84. УВКПЛ задокументувало також одну очевидну смерть у місці несвободи на окупованій території, що мала місце у звітньому періоді. У середині лютого 2024 року на окупованій території Херсонської області священник Православної Церкви України (ПЦУ) був затриманий вдома трьома озброєними чоловіками у військовій формі. Два дні потому його дружину викликали на впізнання його тіла в морг. До того часу його сім'я не мала інформації про його статус і місцезнаходження.

ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ

85. Десятки людей, опитаних УВКПЛ у звітньому періоді, які або перебували на окупованій території, або тільки-но покинули її, описали стійку атмосферу страху, через яку люди неохоче розповідали про ситуацію з правами людини на окупованій території.
86. Особливо систематичний характер обмеження свободи вираження поглядів мали місце у Криму, де окупаційна влада давно використовує правову систему для придушення свободи вираження поглядів⁴³. Згідно з загальнодоступними судовими документами, з березня 2022 року суди у Криму засудили 625 осіб (380 чоловіків і 245 жінок) за таке адміністративне правопорушення, як «дискредитація використання Збройних Сил Російської Федерації»⁴⁴, а 84 осіб (54 чоловіків і 30 жінок) - за «демонстрування нацистської символіки»⁴⁵. УВКПЛ установило, що у 70 відсотках випадків, пов'язаних із обвинуваченнями у «демонструванні нацистської символіки», осіб піддавали переслідуванню за вираження проукраїнських поглядів або демонстрацію української символіки, як-от розміщення у соціальних мережах зображень Державного герба України або співання українських пісень. Крім того, сімох осіб засудили до тюремного ув'язнення за порушення аналогічних статей Кримінального кодексу⁴⁶. 105 із цих судових рішень було винесено впродовж звітнього періоду, що практично дорівнює показнику за попередні три місяці (коли за такі правопорушення було засуджено 106 осіб).
87. Крім того, у лютому 2024 року Центр протидії екстремізму Міністерства внутрішніх справ Російської Федерації піддав переслідуванню двох відомих кримськотатарських правозахисників у Криму за «зловживання свободою масової інформації»⁴⁷ через їхні пости у соціальних мережах⁴⁸. Це не тільки порушило право на свободу думки і вираження поглядів, а й може спричинити стримувальний вплив на діяльність адвокатів і правозахисників.

⁴³ УВКПЛ, Десять років окупації Російською Федерацією: Права людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь, Україна, 28 лютого 2024 р., пп. 2, 23, 26 і 37.

⁴⁴ Кодекс Російської Федерації про адміністративні правопорушення, ст. 20.3.3, Кримінальний кодекс Російської Федерації, ст. 207.3 і 280.3.

⁴⁵ Кодекс Російської Федерації про адміністративні правопорушення, ст. 20.3(1) «Пропаганда або публічне демонстрування нацистської атрибутики чи символіки, ... або атрибутики чи символіки екстремістських організацій, або іншої атрибутики чи символіки, пропаганда або публічне демонстрування яких заборонені федеральними законами» і ст. 20.1(3).

⁴⁶ Кримінальний кодекс Російської Федерації, ст. 207.3 і 280.3.

⁴⁷ Кодекс Російської Федерації про адміністративні правопорушення, ст. 13.15.

⁴⁸ Перший правозахисник написав у Telegram-каналі про політику окупаційної влади щодо призову в Криму, зокрема про те, що влада набирає в армію студентів, які мають відстрочку від призову. Другий правозахисник задав організацію «Хізб ут-Тахрір», не вказавши, що ця організація заборонена за російським законодавством, та інформаційне агентство «Радіо Свобода», не зазначивши, що воно є «іноземним агентом».

88. Хоча судові рішення, що стосується окупованої території поза межами Криму, є недоступними, матеріали у засобах масової інформації та заяви російських правоохоронних відомств свідчать про те, що влада на території, окупованій після лютого 2022 року, також почала застосовувати Кодекс про адміністративні правопорушення для обмеження свободи вираження поглядів⁴⁹.

⁴⁹ Наприклад, частину 1 ст. 20.3 Кодексу Російської Федерації про адміністративні правопорушення.

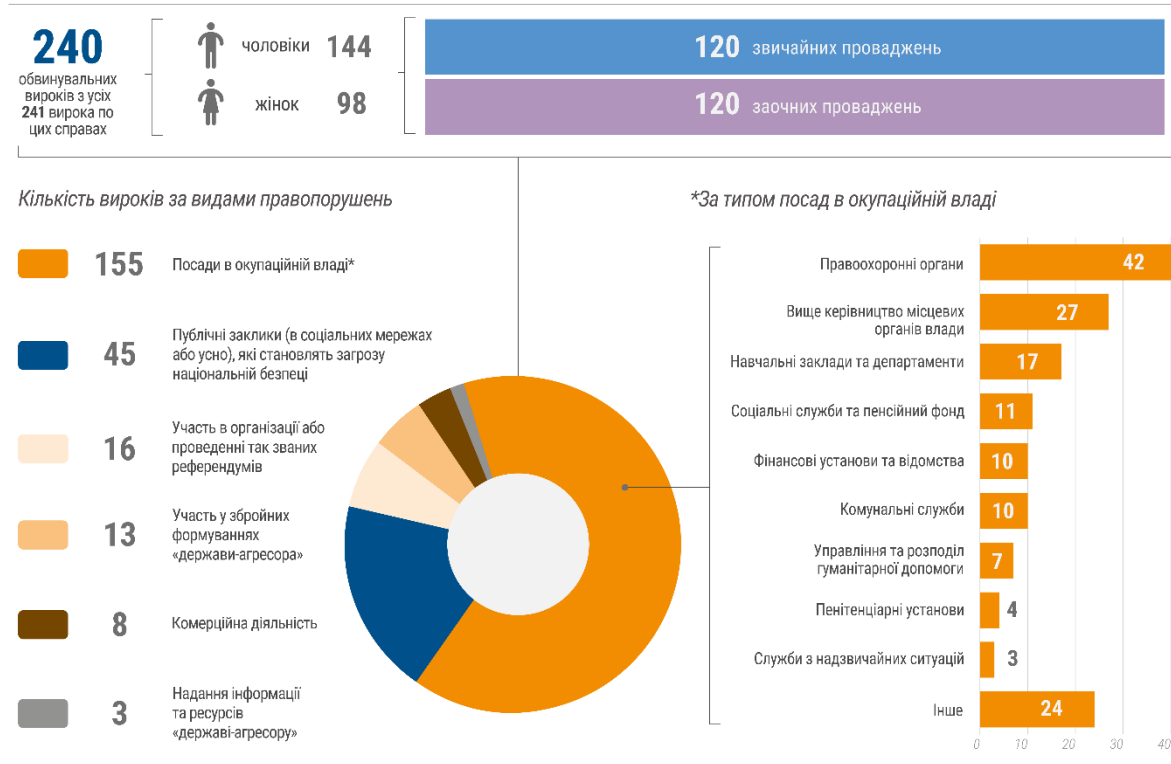
VI. ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

КРИМІНАЛЬНЕ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЗА «КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ» УКРАЇНСЬКОЮ ВЛАДОЮ

89. Станом на 29 лютого 2024 року за інформацією Офісу Генерального прокурора України зареєстровано 7439 кримінальних справ за обвинуваченнями у «колабораційній діяльності»⁵⁰, 767 з яких були порушені впродовж звітного періоду. Суди винесли вирок у 241 справі (щодо 145 чоловіків і 98 жінок)⁵¹, у результаті чого загальна кількість вироків на цей час становить 1168. У звітному періоді за однією з цих 241 справи було винесено виправдувальний вирок. У більшості випадків обвинуваченим було призначено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 1 до 15 років із заборонами обіймати певні посади.

ОБВИНУВАЛЬНІ ВИРОКИ У СПРАВАХ ПРО «КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ» (СТАТТЯ 111-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

З 1 грудня 2023 року до 29 лютого 2024 року

Дата створення: 20 березня 2024 року

Джерело: УВКПЛ ММПЛУ

90. Відреагувати на серйозні порушення, що були вчинені на окупованій території, та притягти винних до відповідальності дуже важливо, проте проведений УВКПЛ аналіз вироків, винесених впродовж звітного періоду, показав, що українська влада продовжила засуджувати осіб за діяльність, яку може законно вимагати окупаційна держава, зокрема, наприклад, за діяльність, пов'язану з наданням допомоги особам, які її потребують. За оцінкою УВКПЛ, до цієї категорії відноситься 10 відсотків проаналізованих із 241 вироків.

⁵⁰ З березня 2022 р. Верховна Рада (Парламент) України внесла зміни до Кримінального кодексу України, включив до нього статтю 111¹ «Колабораційна діяльність». Злочин колаборації у цьому законі визначений у широкому сенсі та з неточним формулюванням, що спричиняє невизначеність для осіб, які мешкають на окупованій території, щодо того, як їм регулювати свою поведінку, щоб уникнути відповідальності за цим законом.

⁵¹ В одній справі було троє обвинувачених-чоловіків.

91. Застосування визначення колаборації, яке включає поведінку, яку може законно вимагати окупаційна держава, не лише суперечить МГП, а й створює небезпеку загострення соціального розбрату, ускладнюючи відновлення функціонування громад у районах, які знаходилися в окупації⁵².

СМЕРТЬ У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ

92. 11 січня 2024 року, перебуваючи під вартою, помер іноземний блогер, затриманий українською владою за «виправдання збройної агресії Російської Федерації проти України». За тиждень до того його у критичному стані перевели з місця тримання під вартою до лікарні, де він помер. За повідомленнями, судово-медична експертиза показала, що причинами смерті були гостра легенева та серцева недостатність, двостороння пневмонія, двосторонній гідроторакс і ділатаційна кардіоміопатія. У записці своєму батькові, яку він написав у якийсь момент після 22 грудня 2023 року, блогер поскаржився, що його проблеми зі здоров'ям почалися в середині жовтня, але тюремна адміністрація їх ігнорує. Українська влада почала кримінальне розслідування за фактом його смерті.

⁵² 3 березня 2022 р. Парламент України ухвалив Закон № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність». Аналіз цього закону наведено у публікації УВКПЛ, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 1 серпня 2022 року – 31 січня 2023 року, березень 2023 р.*, пп. 119-122.

VII. СВОБОДА РЕЛІГІЇ ТА ПЕРЕКОНАНЬ

93. Священники та парафіяни Української Православної Церкви (УПЦ)⁵³ й надалі піддаються залякуванню впродовж звітного періоду. УВКПЛ зафіксувало шість випадків у п'яти областях, де групи людей силою вламувалися у храми УПЦ, виправдовуючи свої дії рішеннями місцевої влади про реєстрацію нових релігійних громад Православної Церкви України (ПЦУ) за тією самою адресою, за якою зареєстровані наявні громади УПЦ.
94. 28 грудня 2023 року група осіб напала на Казанський храм у Ладизині (Вінницька область), причому щонайменше дві особи, які брали участь у нападі, заявили, що вони є діючими військовослужбовцями українських збройних сил. Співробітники поліції, присутні на місці події, не втрутилися. Згодом, 9 січня 2024 року, група приблизно з 30 осіб у камуфляжній формі без знаків розрізнення, використовуючи два важких будівельних автомобіля, зруйнувала ворота й огорожу та силою прорвалася у цей храм УПЦ. Вони побили священника і двох парафіян-чоловіків, завдавши їм легких травм. У двох цих інцидентах фізичного нападу зазнали щонайменше дев'ять осіб. Лише дві постраждалі особи подали скарги до поліції, причому одна з цих скарг пізніше була відкликана. Більшість постраждалих заявили, що не подали скарги тому, що боялися помсти, зокрема погроз із боку сусідів або звільнення з роботи.
95. УВКПЛ раніше повідомляло про аналогічний випадок у Черкасах (Черкаська область), який стався 20 листопада 2023 року⁵⁴. У тому випадку численні постраждалі та свідки, опитані УВКПЛ, ідентифікували одного з нападників як військовослужбовця українських збройних сил. З того часу українські органи влади відкрили кримінальні справи за фактами вищезгаданих подій у Черкасах і Ладизині.

⁵³ УПЦ, яку часто неофіційно називають «Московським Патріархатом» через її історичні зв'язки з ним, є однією з найбільших православних християнських релігійних організацій, що наразі діють в Україні. У 2022 р. керівники УПЦ розкритикували дії Російської Федерації й формально розірвали організаційні зв'язки з Російською Православною Церквою.

⁵⁴ Див. УВКПЛ, Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 1 серпня – 30 листопада 2023 року, п. 89.

VIII. ЗАКОНОДАВЧІ ЗМІНИ

ЗАКОН ПРО МЕНШИНИ

96. 8 грудня 2023 року Парламент України ухвалив закон про внесення змін до декількох законодавчих актів щодо прав національних меншин⁵⁵. Цим законом реалізовано низку рекомендацій, наданих УВКПЛ, а також Венеціанською комісією⁵⁶ у її висновку в червні 2023 року та подальшому висновку в жовтні 2023 року⁵⁷. Зокрема, законом розширено мовні права меншин, які користуються мовами Європейського Союзу (ЄС), в таких сферах, як освіта (як середня, так і вища), реклама, виборчі кампанії, публічні та художні заходи, книгарні, видавнича діяльність і засоби масової інформації. Крім того, законом скасовано одну дискримінаційну норму, яка передбачала, що певні права⁵⁸ не поширюються на офіційну мову держави, визнаної Верховною Радою України «державою-агресором або державою-окупантом», впродовж п'яти років після закінчення дії воєнного стану⁵⁹.
97. Хоча цей закон є значним кроком вперед у розширенні прав національних меншин, він зберігає дискримінаційне диференційоване ставлення, з одного боку, до національних меншин, які говорять однією з офіційних мов ЄС, а з іншого боку - до національних меншин, мови яких не є офіційними мовами ЄС, як-от російська, вірменська чи ромська. У той час як права першої з цих категорій національних меншин розширені, як зазначено вище, національні меншини, мова яких не є мовою ЄС, не зможуть користуватися такими самими правами. Більше того, цим законом не скасовано ще одну дискримінаційну норму Закону «Про національні меншини (спільноти) України», якою передбачено, що на період дії воєнного стану та протягом шести місяців з дня його скасування окремі права, в першу чергу право на мирні зібрання, національних меншин, які «ідентифікують свою приналежність за етнічним походженням» із «державою-агресором», підлягають тимчасовому обмеженню.

ЗАКОН ПРО ГРОМАДЯНСТВО

98. 22 січня 2024 року в Парламенті був зареєстрований проєкт закону, яким регулюється порядок набуття та припинення громадянства⁶⁰. Цей законопроект передбачає можливість позбавлення українського громадянства у разі добровільного набуття громадянства «держави-агресора». Він визначає «добровільне набуття» як випадки, де особа подає заяву чи клопотання про набуття громадянства іншої держави. У законопроекті зазначено, що «примусове автоматичне набуття» російського громадянства українцями, які мешкають на окупованій території не становить підстави для втрати українського громадянства. Російське громадянство, однак, було автоматично надано всім мешканцям тільки у контексті Криму, отже цей виняток застосовуватиметься лише до його мешканців⁶¹.
99. Як раніше задокументовано УВКПЛ, багато людей на окупованій території набули російського громадянства під тиском окупаційної влади чи їхніх роботодавців або через фінансові труднощі чи страх. Таке набуття громадянства не слід вважати «добровільним набуттям». Оскільки вищезгаданий законопроект не враховує обставини, в яких мешканці окупованої території отримали російські паспорти, він може призвести до несправедливого позбавлення людей українського громадянства.

⁵⁵ Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів стосовно прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах» (рег. № 10288-1).

⁵⁶ Європейська комісія за демократію через право, відома як Венеціанська комісія, є дорадчим органом Ради Європи з питань конституційного права. Вона надає юридичні консультації державам-членам Ради Європи у процесі приведення їхніх юридичних і організаційних структур у відповідність європейським нормам та міжнародному досвіду в сферах демократії, прав людини та верховенства права.

⁵⁷ Висновок щодо Закону «Про національні меншини (спільноти) України», ухвалений Венеціанською комісією на її 135-му пленарному засіданні (Венеція, 9-10 червня 2023 р.); Подальший висновок до висновку щодо Закону «Про національні меншини (спільноти) України», (законопроект № 9610), ухвалений Венеціанською комісією на її 136-му пленарному засіданні (Венеція, 6-7 жовтня 2023 р.).

⁵⁸ Зокрема право проводити публічні та культурні заходи.

⁵⁹ Законом «Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів стосовно прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах» (рег. № 10288-1) скасовано п. 3(2) перехідних положень Закону «Про національні меншини (спільноти) України».

⁶⁰ Проєкт Закону про деякі питання у сфері міграції щодо підстав і порядку набуття та припинення громадянства України (№ 10425), <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43564> (дата останнього звернення - 18 березня 2024 р.).

⁶¹ УВКПЛ, Доповідь щодо ситуації з правами людини у тимчасово окупованих Автономній Республіці Крим і місті Севастополі (Україна), 2017 р., пп. 55-57.

IX. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

100. УВКПЛ продовжило перевіряти порушення, що мали місце до звітнього періоду. Ці випадки слугують додатковим підтвердженням раніше встановлених тенденцій і підкреслюють необхідність належного розслідування та притягнення до відповідальності.

РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ

101. У цій та попередніх доповідях УВКПЛ описано широкий спектр задокументованих порушень, вчинених російською владою на територіях, контрольованих або окупованих нею, з 24 лютого 2022 року. Серед цих порушень, зокрема, - вбивства цивільних осіб, як-от свавільна страта 155 цивільних осіб (128 чоловіків, 22 жінок, 3 хлопчиків і 2 дівчаток)⁶², широке застосування катувань і жорстокого поводження, включно з сексуальним насильством, щодо цивільних осіб у період свавільного тримання під вартою⁶³, порушення щодо українських військовополонених і осіб, які припинили участь у воєнних діях, зокрема свавільна страта чи катування до смерті щонайменше 29 із них⁶⁴, а також сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, у жилих районах. УВКПЛ не відомо про які-небудь систематичні зусилля російської влади з розслідування цих порушень, однак в окремих випадках деяких заходів усе ж було вжито. Російська влада розпочала розслідування кількох нещодавніх випадків імовірних вбивств цивільних осіб на окупованій території, зокрема за фактом вбивства 26 січня 2024 року трьох цивільних осіб у Кремінній (Луганська область) і у зв'язку з цим оголосили двох російських військовослужбовців у розшук.
102. УВКПЛ відомо також про щонайменш одне розслідування ймовірного застосування катувань. У жовтні 2023 року російський суд видав наказ розпочати слідство за твердженнями про катування щодо одного військового та чотирьох цивільних обвинувачених, які були затримані у Мелітополі у квітні 2022 року. У листопаді 2023 року суддя встановив, що слідство проходилося незадовільно й видав наказ про проведення додаткових слідчих заходів. З того часу – і востаннє у лютому 2024 року – російські слідчі органи повідомили суд тільки про те, що справа передавалася за внутрішніми каналами до різних слідчих підрозділів, проте жодної додаткової змістовної інформації не надали. Проте, в іншій аналогічній справі, ще не переданій до суду, слідчий відхилив усі клопотання обвинуваченого про розслідування тверджень про катування, застосовані до нього.

УКРАЇНА

103. УВКПЛ задокументувало свавільні затримання, насильницькі зникнення й застосування катувань і жорстокого поводження, зокрема сексуального насильства, з боку українських органів влади під час тримання під вартою цивільних осіб, затриманих у зв'язку з конфліктом, і російських військовополонених, а також свавільну страту щонайменше 25 російських військовослужбовців, які припинили участь у воєнних діях (усі ці випадки мали місце у 2022 році й на початку 2023 року)⁶⁵.
104. Хоча українська влада розпочала розслідування щонайменше за п'ятьма кримінальними провадженнями щодо тверджень про порушення, вчинені її власними силами безпеки стосовно 22 постраждалих, УВКПЛ відзначило брак помітного прогресу в розслідуванні цих випадків або кримінальному переслідуванні за ними.

⁶² Див., наприклад, УВКПЛ, Вбивства цивільних осіб: свавільні страти та напади на окремих цивільних осіб у Київській, Чернігівській і Сумській областях у контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну, 7 грудня 2022 р.

⁶³ УВКПЛ, Затримання цивільних осіб у контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну, 27 червня 2023 р.

⁶⁴ Див., наприклад, УВКПЛ, Поводження з військовополоненими та особами, які припинили участь у воєнних діях, 24 березня 2023 р.

⁶⁵ Див. УВКПЛ, Затримання цивільних осіб; та УВКПЛ, Поводження з військовополоненими та особами, які припинили участь у воєнних діях.

X. ТЕХНІЧНА СПІВПРАЦЯ ТА РОЗБУДОВА ПОТЕНЦІАЛУ

105. УВКПЛ надавало технічну допомогу та сприяння у розбудові спроможності, зокрема шляхом взаємодії з представниками різних підрозділів і рівнів Уряду України, таких як: Віце-прем'єр-міністр – Міністр з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, Офіс Уповноваженого Президента України з прав дітей, Офіс Генерального прокурора, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (Омбудсман України) та Постійне представництво Президента України в Автономній Республіці Крим.

XI. РЕКОМЕНДАЦІЇ

106. У своїх минулих доповідях УВКПЛ надавало численні рекомендації, більшість з яких і досі є актуальними та потребують виконання. Порушення, задокументовані у поточному звітному періоді, підкреслили необхідність впровадити, зокрема, нижченаведені рекомендації:
107. Усім сторонам:
- a) забезпечити повне дотримання норм МГП, зокрема під час ведення бойових дій;
 - b) вжити всіх практично можливих заходів для уникнення та мінімізації шкоди цивільним особам, зокрема шляхом ретельного обрання засобів і методів ведення бойових дій;
 - c) припинити застосування зброї вибухової дії з широкою зоною ураження в населених районах і ретельно позначити місця розташування мін на карті з метою термінового розмінування території;
 - d) забезпечити своєчасне та ефективне розслідування всіх тверджень про порушення МГП і порушення прав людини; забезпечити належне кримінальне переслідування ймовірних правопорушників, зокрема представників органів безпеки та осіб, що займають командні посади; забезпечити відшкодування та підтримку постраждалих, зокрема надання їм медичної допомоги, психологічної та правової підтримки, приділяючи особливу увагу конкретним потребам постраждалих жінок, дівчаток, чоловіків і хлопчиків.
108. Російській Федерації:
- e) негайно припинити застосування збройної сили проти України та вивести свої збройні сили з території України згідно з резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй ES-11/1 «Агресія проти України», ухваленою 2 березня 2022 року, та обов'язковим до виконання Наказом про тимчасові заходи, виданим Міжнародним судом ООН 16 березня 2022 року;
 - f) негайно припинити свавільні страти, катування, сексуальне насильство та жорстоке поводження щодо військовополонених і затриманих цивільних осіб, покласти край усім незаконним формам тримання під вартою;
 - g) надати незалежним та неупередженим спостерігачам повний доступ до місць інтернування українських військовополонених;
 - h) забезпечити, щоб у всіх випадках кримінального переслідування військовополонених були дотримані основні гарантії справедливого судового розгляду; поважати право українських військовополонених на спілкування з їхніми сім'ями; вжити всіх необхідних заходів для створення змішаних медичних комісій;
 - i) виконати свої зобов'язання за МГП на окупованій нею території та припинити втручання у громадський порядок і суспільне життя, що існували до окупації, зокрема поважати українські закони та інститути, крім випадків, коли це зробити абсолютно неможливо;
 - j) посилити співпрацю та діалог з УВКПЛ, зокрема надати УВКПЛ повноцінний доступ до окупованої території.
109. Українській владі:
- k) узгодити Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» з міжнародним правом; утримуватись від

кримінального переслідування осіб за колаборацію, якщо їхня співпраця з окупаційною владою полягала у діях, яких можна вимагати за МГП;

- l) забезпечити видачу тимчасових проїзних документів, які дозволять українським ув'язненим із числа цивільних осіб, депортованим до Російської Федерації, повернутися в Україну;
- m) забезпечити законодавчий захист свободи релігії та недопущення дискримінації будь-якої релігійної спільноти; внести зміни до Закону України «Про національні меншини (спільноти) України», забезпечивши його повну відповідність міжнародним нормам і стандартам у галузі прав людини згідно з попередніми рекомендаціями УВКПЛ і висновком Венеціанської комісії;
- n) внести зміни до проекту закону про громадянство, забезпечивши, щоб мешканці, які були змушені отримати російський паспорт, не втрачали українського громадянства.

110. Міжнародній спільноті:

- o) спонукати сторони дотримуватися МППЛ і МГП в Україні; разом працювати над забезпеченням дотримання МГП, зокрема шляхом надання засобів правового захисту, відшкодування та репарацій за порушення, а також шляхом запобігання подальшим порушенням;
- p) закликати до надання УВКПЛ якомога повнішого доступу до всіх територій України, які окуповані Російською Федерацією, для полегшення всебічного моніторингу, що є критично важливим для забезпечення притягнення до відповідальності;
- q) допомагати у розбудові спроможності для проведення безпечних, ефективних та дієвих операцій з розмінування та підтримувати програми інформування цивільних осіб про ризики, пов'язані з мінами та вибухонебезпечними залишками війни;
- r) допомагати організаціям, які надають підтримку жертвам грубих порушень прав людини, зокрема сексуального насильства, приділяючи увагу особливим потребам постраждалих жінок, дівчаток, чоловіків і хлопчиків;
- s) постійно приділяти увагу й надавати гуманітарну допомогу людям, які постраждали від війни, зокрема внутрішньо переміщеним особам.